

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ «Я» У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Козак Олена Вікторівна

здобувач вищої освіти факультету публічного управління,
соціальних та природничих наук, спеціальності 053 «Психологія»

КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»

Науковий керівник: Кузьменко Юлія Володимирівна

ORCID ID: 0000-0003-2055-7634

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогічних наук, професійної та початкової освіти,

КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»

Україна

Актуальність теми, розробка її у науковій вітчизняній та зарубіжній літературі. Підлітковий вік, є критичним не лише щодо психофізіологічних змін, а й важливих перетворень у сфері самосвідомості. У віці 12-14 років у дітей підсилюється тенденція до самостереження, егоцентризму, виникає почуття сором'язливості, відчутно змінюється самоповага та самооцінка.

Дослідження «Я-образу» у підлітків має виключне значення у психологічних дослідженнях з проблем вікового розвитку, оскільки підлітковий вік є сенситивним періодом для становлення позитивної самооцінки особистості, що сприятиме її успішному індивідуальному та соціальному розвитку. Особливого значення набувають такі дослідження у нестабільні періоди суспільного розвитку, адже на психологічний стан підлітків, окрім визначених закономірностей фізіологічного дозрівання, зокрема статевого, суттєво впливають і соціально-економічні та політичні події в суспільному житті нашої країни.

Вивчення «Я-образу» підлітка є предметом дослідження зарубіжних (Б. Ананьєв, Р. Бернс, Л. Виготський, Е. Еріксон, І. Кон, К. Роджерс, Д. Фельдштейн та ін.) і українських (І. Бех, І. Булах, Л. Долинська, С. Ставицька, Н. Чепелєва та ін.) вчених. Дослідники у своїх працях розглядали: розвиток «Я-образу» відповідно до вікових особливостей формування особистості; вплив на формування «Я-образу» соціального оточення особистості; взаємозалежність образу батьків і дітей та ін.

Мета статті: визначити особливості формування образу «Я» у підлітковому віці.

Виклад основного матеріалу. «Я-образ» – це уявлення індивіда про себе, свої цілі та життєві цінності. Проте, в сучасних підлітків під дією негативних соціально-психологічних умов їх повсякденної життєдіяльності, зокрема булінгу у школі, формується певна невизначеність у сенсі життя та відсутність впевненості у майбутньому, що сприяє зростанню відхилень у поведінці неповнолітніх.

Формування образу «Я» починається з перших років життя людини. Основним інститутом формування Я-образу є родина. Те, що дитина одержує в сім'ї, вона зберігає протягом усього наступного життя. Важливість сім'ї як інституту виховання обумовлена тим, що в ній дитина знаходиться протягом значної частини свого життя, і по тривалості свого впливу на особистість жодний з інститутів виховання не може зрівнятися із сім'єю. У ній закладаються основи особистості дитини, уявлень про себе та цілісний образ «Я» і до вступу в школу він уже більш ніж наполовину сформувався як особистість.

М. Боришевський розглядає образ «Я», вивчаючи його горизонтальну структуру, як систему, елементами якої виступають самооцінка, рівень домагань та соціально-психологічні очікування, а також система оціночних ставлень до оточення, або так званих фундаментальних життєвих ставлень індивіда як особистості [1, с. 27].

Р. Бернс виокремлює три структурних елемента: «реального Я» (реальне, об'єктивне уявлення), «ідеальне Я» (уявлення людини про те, яким би вона хотіла бути) і «дзеркальне Я». Таким чином, узгодженість чи неузгодженість між цими структурними елементами буде безпосередньо впливати на ступінь сприятливості «образу Я» індивіда. Неузгодженість між «реальним Я» і «ідеальним Я» розглядається, з одного боку, як негативна тенденція, яка веде до підвищеного рівня тривожності суб'єкта, що з часом може призвести до появи невпевненості у власних можливостях і силах, а з іншого, подібна неузгодженість може виступити так званим рушійним каталізатором розвитку [3, с. 473].

А. Бандура характеризує «Я» як аспект, який стосується самоефективності, або сприйняття людиною своєї здатності діяти успішно в конкретних ситуаціях [2, с. 3].

За Ф. Райсом «Я» образ виконує такі функції:

1. Досягнення внутрішньої узгодженості забезпечується через бажання індивіда забезпечити максимальну внутрішню узгодженість.

2. Інтерпретування досвіду пов'язане зі способом пояснення поведінки особистості.

3. Визначення очікувань допомагає індивіду передбачити, що може статися в певних ситуаціях, виходячи з її поведінки, досвіду, знань для планування [5, с. 235].

Е. Еріксон розглядав проблематику Я-образу в контексті «его-ідентичності» особистості. Він охарактеризував «кризу ідентичності» як головну особливість підліткового віку. У період дорослішання відбувається втрата попередньо набутої в дитинстві цілісної форми «Я», яка дезорієнтує підлітка та вимагає пошуків нових «Я». Формування особистісної ідентичності, являє собою усвідомлення самототожності, цілісності та неперервності в часі власної особистості підлітка. Складність цього завдання полягає, з одного боку, в тому, щоб зрозуміти свою роль у

суспільстві, з іншого, – усвідомити свою унікальність, здібності, можливості, інтереси, що задають сенс й напрямок життя. За концепцією Е. Еріксона важливим механізмом формування ідентичності стають послідовні ідентифікації дитини з дорослими, які складають необхідну базу розвитку психосоціальної ідентичності в підлітковому віці [4, с. 226].

Формування образу «Я» у підлітковому віці є складним і важливим процесом, оскільки самоідентифікація та визначення власної особистості зазвичай стають центральними завданнями для підлітків. У цьому віці підлітки починають активно досліджувати свій внутрішній світ, сприймаючи світ через призму власної ідентичності.

Основні особливості формування образу «Я» у цьому віці включають:

1. Пошук ідентичності: підлітки починають розуміти себе як індивідів та формувати власний образ «Я». Вони можуть експериментувати з різними ролями, стилями одягу, захопленнями тощо, щоб знайти, з ким вони себе ідентифікують найбільше. Наприкінці підліткового віку, коли ідентичність починає стабілізуватися, особливо важливо, щоб підліток був підтриманий у формуванні позитивного та здорового образу «Я», який відповідав би його індивідуальним потребам та цінностям.

2. Вплив зовнішніх чинників: підлітки виявляють великий інтерес до думок та почуттів інших людей щодо їх вигляду, поведінки та інтересів. Це може впливати на їхнє розуміння себе та їхню самооцінку.

3. Емоційна нестабільність: у підлітковому віці можуть виникати сильні емоції, які можуть впливати на формування образу «Я». Підлітки можуть відчувати нестабільність у відносинах з іншими людьми та у своєму власному сприйнятті себе.

4. Пошук індивідуальності: Підлітки починають виявляти свої унікальні якості та здібності, які відрізняють їх від інших. Це може сприяти їхньому власному самовизначенню та становленню унікальної особистості.

Висновки. Отже, в підлітковому віці формування Я-образу має значний вплив на психічне та емоційне становище особистості. Підлітки часто шукають визнання та підтримку від оточуючих, щоб сформувати позитивне самовизначення. В цьому процесі можуть виникати конфлікти між власною самооцінкою та очікуваннями інших, що може вплинути на стан психіки. Підлітки потребують підтримки та розуміння у формуванні свого образу, щоб мати можливість розвиватися і ставати самостійними особистостями.

Список використаної літератури

1. Боришевський М. Й. Особистість у вимірах самосвідомості: монографія. – Суми: видавничий будинок «Еллада», 2012. 608 с.
2. Bandura A. The self and mechanisms of agency. *Psychological perspectives on the self*. 1982. – 39 p.
3. Burns R. B., Dobson C. B. The self-concept. *Introductory Psychology*. 1984. – 560 p.
4. Erikson E. H. *Identity, Youth, and Crisis* / E. H. Erikson. – New York: W. W. Norton and Co., 1968. – 380 p.
5. Rice F. P., & Dolgin, K. G. *The adolescent: Development, relationships and culture*. Oakland. – New Zealand: Pearson Education, 2005. – 348 p.